

Ils Landrechtlers della famiglia de Lumbrins (Lumbriser)

Autor(en): **Vincenz, P.A.**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **21 (1928)**

PDF erstellt am: **20.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-882078>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Ils Landrechtlers della famiglia de Lumbrins (Lumbriser)

da

P. A. Vincenz.

Spirai ein gia enzacons onns dapi la solemna festivaziun dil 500 avel onn de regurdientscha della fundaziun della Ligia grischa sut igl ischi a Trun. — En ina recensiu, comparida cuort avon quella sur il Cudisch festiv, ei vegniu accentuau la muntada e dignitad digl uffeci dils landrechtlers, sco caus della Ligia, ed exprimiu il giavisch agl autur dell' Historia festiva de laschar suandar la biografia sur in u l' auter de tons umens, che seigien dapi 1424 entochen 1798 vegni clamai tier tal uffeci. Senza dubi rentien vid la veta de biars de quels ord tut las epocas dil temps interessantas reminiscenzas, che meretien de vegnir alla glisch, sco quei che las biografias publicadas sur ils landrechtlers Nicolaus Maissen e Theodor de Castelberg hagian constatau quei eclatantamein.¹⁾

¹⁾ Bündner Tagblatt, 1924, Nr. 133.

En la speronza, ch' ei detti successurs per tala lavur, vegn cheusunter empruau de schar passar revista ils landrechters, sorti ord la veglia famiglia de Lumbrins (Lumbriser), la quala ha 1424 giu igl emprum representant de quei uffeci. Quei daventa aschi bein sco quei ei oz, suenter tons tschentanners, aunc pusseivel. Croda gie igl operar dil davos landrechter de quella famiglia (Gudegn Lumbriser † 1549) en ina epoca, ch' ei passa in tschentanner anteriura a tala de landrechter Nicolaus Maissen (* 1621, † 1677), ch' ei entras il drama dil rev. P. Maurus Carnot daventada la marcanta figura nazionala pils teaters romontschs en Surselva. La revista dils landrechters della famiglia Lumbrins vegn presentada en igl «Ischi», organ della Romania, en il lungatg romontsch, il qual ei era staus lur lungatg mumma. — Deplorablamein ein protocols della Liguria grischa ord lur temps buca existents ed era autras fontaunas historicas sur quel flessegian mo scarsamein. Grazia denton alla rolla predominonta, che divers denter ils siat landrechters, che quella famiglia ha possediu, han giugau, eis ei tuttina aunc pusseivel d'eruir in cuntenteivel material sur lur operar. Avon che tractar ils singuls commembers della famiglia de Lumbrins, ch' ein arrivai alla dignitad de landrechter, eis ei per orientaziun generala indicau de sclarir igl uffeci de landrechter sco tal, sco era d'illustrar cuortamein l' historia della famiglia de quei num.

Entras la Brev della Liguria, engirada dals per-

davons miez mars 1424 sut igl ischi de Trun, han ils signurs feudals ensemen cul cumin pievel stabilii constituzionalmein las suandontas obligaziuns:

1) d'esser e restar buns amitgs e fideivels confederai aschi ditg sco stettien cuolms e vals, d'assistar l' in a l' auter cun rauba, veta, tiara e glied e de proteger las vias cun dar garanzia pil liber transit de marcanzias;

2) de buca retscheiver novs burgheis ella Ligia auter che cun consentiment de tuts confederai, mo inagada acceptai, de schar contonscher a quels compleina libertad el secollocar en l' entira tiara;

3) de garantir a signurs, seigi spirituals ni seculars, a scadin um, seigi niebel ni nunniebel, reh ni pauper, ses beins, dretgs e privilegis entochen cheu existents, *aschinavon sco quels seigien vegni acquistai cun dretg e raschun*;

4) d'en special buca mo schar alla claustra de Mustér ses dretgs e privilegis, mobein era de proteger quels e d'en negin grau semischedar en l' elecziun d' avat;

5) d'en cass de prighel smanatschont sin clom d' in signur ni d' in cumin purtar agid per defender tiara, glied, beins ed honor;

6) d'en cass d' uiara parter donn e gudogn ulivamein sil general;

7) de buca arrestar la proprietad d' in vischin della Ligia, nun che quel sepeini tier la fuigia ord la tiara, e d' encurir scadin per fatgs de dretg avon

il derschader de siu domicil; de schar al marcau de Glion ed a ses burgheis lur vegls dretgs;

8) d' impedir cun tutta forza, che jasters persecuteschien en fatgs de dretg ils vischins della Ligia auter che avon il derschader;

9) ded eleger per nunpartischonta administraziun de dretg e giustia ina dertgira della Ligia, tier la quala igl avat ed il cumin della Cadi, ils baruns de Razen ed ils conts de Sax-Mesauc possien scadin tarmetter treis derschaders, il cumin de Valreindus ed ils libers sur igl uaul de Flem in derschader, cun dar a quels il dretg d' en cass d' impurtonza da sesez anora puder trer tier aunc treis ulteriurs derschaders. Per l' execuziun dellas sentenzias pronunziadas garanteschon ils confederai en cass de basegns cun rauba e veta.

La fin encrunescha l' ovra! Aschia ei gest questa davosa stipulaziun la cruna tarlischonta silla Brev della Ligia: garanzia per nunpartischont dretg e giustia a reh e pauper entras ina beinorganisada dertgira, uniu cun forza executiva entras la Ligia sezza!

Buca en dispetas sur dil miu e dil tiu ni en fatgs penals haveva quella dertgira de decider. Per talas eran las dertgiras els cumins e segneradis, empaladas entochen lu dals caus feudals ni da lur ugaus u ministerials, sufficientas. Per las questions, che naschevan denter ils signurs feudals sezs e denter quels e la cuminonza de lur glied de segneradi

muncava denton il derschader. Quel ha la Brev della Ligia creau.

Ils dretgs e privilegis dils signurs feudals eran en quella brev bein garanti, denton *mo aschinavon sco quels seigien vegni acquistai cun dretg e raschun*, e gest quella damonda ha ladinamein dau caschun alla dertgira instituida de s' exercitar en diversas direcziuns. En las concernentas questions ha tier il derschader prevaliu la maxima, che buca ils cumins hagien de prestar il mussament, ch' ils dretgs e privilegis pretendi dals signurs audien buca a quels, mobein ch' ils signurs hagien de seligitimar per la gesta acquisiziun de tals. Quella maxima ha facilitau grondamein il combat d' emancipaziun dils cumins encunter lur signurs feudals, il qual ei passaus per la nobla via de dretg.

La nova dertgira della Ligia, che secomponeva en sia completaziun ord quendisich commembers e vegneva perquei numnada *la dertgira dils quendisich* era empalada dal *landrechter*. Sco tal numnan ils cronists, oravon avat Augustin Stöcklin, sco era la galeria dellas armas dils landrechters ella sala della dieta della Ligia a Trun, per igl onn 1424 Hans de Lumbrins, per 1425 Johannes Weinzapf, e per 1426 Johannes Anselm, mistral a Mustér. Schegie che quels treis landrechters e lur successurs comparan pli lunsch entochen sin Marquart de Kropfenstein (1438) negliu documentai — pusseivlamein han quels persuls sin via de confirmaziun entochen 1438 administrau quei uffeci —

sa la menziun fatga ded els entras ils cronists buca vegnir tratga en dubi, essend ch' in cau della dertgira fuva dall' entschatta naven indispensabels. Dil reminent constat l' existenza de Johannes Weinzapf sco landrechter pigl onn 1425 ord il process, ch' il cumin d' Uors ha 1535 menau encunter ils Signurs a Razen, per motiv che quels risguardavan, suenter la vendita dil segneradi dil Munt S. Gieri alla claustra de Mustér (1472), buca pli quei cumin en lur proposiziun pell' elecziun de landrechter. En tal ei denter auter vegniu relevau dals plonschiders, ch' il cumin d' Uors hagi giu igl empren landrechter, q. v. d. igl empren, ch' ei staus elegius ord il segneradi de Razen.²⁾

Formada ed organisada, sco exponiu, la Ligia, saveva ei tier il landrechter sco tier la dertgira buca restar mo tier funcziuns de dertgira. L' examinaziun pli exacta dil cuntegn della Brev della Ligia muossa, che quella dumandava da siu organ scaffiu era funcziuns administrativas. Perquei sesviluppescha quel en cuort tut da sesez tier ina autoritad politica (landrecher e cussegl), ella quala tuts cumins obtegnan a proporziun de lur grondezia dretg sin deputaziun, en tut 29 deputai. Mo cur che la radunonza (dieta) seconstituescha sco dertgira (landrechter e derschaders) sereducescha quella sils 15 commembers prevedi ella Brev della Ligia: della Cadi 4, dil segneradi de Razen 4, de tal

²⁾ Innsbrucker Kopialbuch betr. Rüzüns, ella biblioteca cantonala a Cuera, pag. 102.

de Sax 4, dil cumin de Valrein 2 e dils libers sur igl Uaul de Flem 1, tiels quals ei el decuors dil temps aunc vegniu concediu treis: a Schons, a Tusaun e Muntogna ed a Mesauc e Calanca in per in, aschia che la dertgira arriva e semantegn finalmein sin 18 commembers. Ella resta buca tier sias funcziuns primaras e sesviluppescha tier ina istanza d' appellaziun, alla quala sa vegnir appellau encunter las sentenzias civilas, relaschadas dallas dertgiras dils cumins, cur ch' igl importo ei daus. — Sco autoritad politica s' occupescha la dieta cun de tuttas sorts fatgs d' administraziun della tiara, cun la legislaziun civila, en fatgs impurtonts sut obligaziun de referendum sin ils cumins. Sin la solita dieta principala dil tierm de s. Gieri, tenuta annualmein en la residenza della Ligia a Trun, vegnevan ils officials elegi: *landrechter*, *scarvon* e *salter*, ils quals formavan ensemen l' emprema autoritad administrativa della Ligia e pli tard era in *statthalter* della Ligia e per veta duronta il *colonel* della Ligia. Fatschentas, che questa dieta dumignava buca, vegnevan tractadas sin dietas secundaras (Beitäge), principalmein dis de marcau a Glion, nua ch' ei vegneva era teniu dertgira.

Essend che la primara autoritad de dertgira ei prest sesviluppada tier ina autoritad politica, ei era siu cau, il *landrechter* sesalzaus tiella dignitad d' in cau dil giuven stadi, della *republica* della Ligia grischia. Tier sias funcziuns appartenevan principalmein la representaziun della Ligia viers igl exterior,

la convocaziun della dieta ed il presidiar quella, seigi sco autoritad politica ni de dertgira, la conservaziun dil sigil e digl archiv della Ligia, l'execuziun dils conclus della dieta etc etc. Suenter la uniun dellas treis ligias formava il landrechter ensemen culs caus dellas duas outras ligias la regenza dil liber stadi grischun e presidiava las dietas generalas dellas treis ligias, cur che quellas vegnevan a siu tur tenidas sin territori de sia ligia. Per ulteriur sclariment de sias funcziuns suonda cheu

La fuorma dil sarament dil landrechter:

«Vus vignis emprima gada girar, ca Vus leies laud a honor da Diu é dreigs e friètats dels signe radis e da nossa ludeivla Comina part³⁾ suenter vies meglier saver è poder mantener e furdergiar.

Melsnavont vegnits Vus a girar, che vus leies esser ver, sidreg, redli è non partischont Landrichter e tuttas caussas consigiar e trovar per vies girau sarament à cur ca ei veng sin vus da la spartida, sche leies Vus suenter Vossa prudenscha à bien giudeci tener da quella vard, nua cha Vus menegeis, che seigi il dreg é la raschun à tutta quei, che ei de tener sekret, à portar cun vus enten la tiara, à pallantar quei ch'ei de pallantar.

Vignis pli anavont girar, cur ca vus meis or da casa per faigs della part, sche leis vus da vies prender en è dar ora taner in regli à schuber quint, era sin gargament commendadas à skommendadas

³ Part v. d. Ligia.

dar tier suenter las fuormas usitadas della ludeivla ligia, il sigil della part leies era tener enten bien guerno è caussas da impurtonza bucca sigilar senza per Conselg da nos signurs della part à suenter il pli.»

Es soll ein Anfrag geschehen ob nichts ausgelassen oder edwas darzuo zu thuon seye.

«Tutta quei leies vus far con ilg jester sco con ilg domiesti, con il ping sco con ilg gront, con ilg pauper sco con il rich, à con il niebel grat sco con il non niebel.

Da far quei leies schar ne per char ne per lait, ni per bienvolienscha ne per malvolienscha, era ni per temmas ni per smanaschias, ni per scheings ni per gabs, ni per aur ni per argien ni per nagina caussa che podess vus disviar giu della via della giusta è della verdat.

Scha vus leis quei salvar à vegnir suenter con il faig, sco iau hai à vus teniu avont con la Viarva, sche venigs à tener si treis dets enten ilg vies maun dreig e dir quels plaids a mi suenter:

Tutta quei cha vus veis à mi teniu avont con ils plaits, scha vi iau vegnir suenter il miu meglier saver à poder, tuttas caussas à buna fei à schi pilver mi gidi diaus, la soingia trinitat, nossa donna a tuts soings rogen per nus, amen.»⁴⁾

⁴⁾ Sper il sarament, che Gion Victor de Travers ha 1679 prestau per el, siu bab e siu vegnentsuenter, sco possessurs dil segneradi de Razén, compara sura fuorma de sarament cun quellas pil sarament dil scarvon e dil salter della Ligia denter tuts acts e decrets della Ligia

L'elecziun annuala dil landrechter tier la dieta de s. Gieri a Trun ei, quei che selai constatar, adina succedida ord ina proposiziun de 3 persunas, fatga scadin onn en roda d' in dils 3 signurs principals della Ligia: dagl avat de Mustèr, dal cau dil segneradi de Razen e da tal dil segneradi de Sax da questa vart dils cuolms. L'elecziun vegneva annunziata cun tucrar il zenn grond della baselgia de s. Martin a Trun.⁵⁾

* * *

Sco allegau ei *Hans de Lumbrins* staus igl em-prem landrechter della Ligia grischa.

La famiglia de siu num, en sia enconuschenta entschatta stada sesenta a Lumbrein, ha dumbrau tier las pli veglias famiglias della tiara. Senza possessura dils dretgs signurils sur glied e territori entuorn siu casti a Lumbrein, ha ella leu exercitau ils dretgs e las funcziuns d' in cau feudal, sco autras famiglias della tiara, che portan il num d' in liug.⁶⁾ Sia arma (sigil) muossa primariamein in flum,

entochen sin la translaziun dellas statutas de 1797, per igl em-prem en romontsch, senza esser decidiu, schebein quellas seigien originalmein stadas concepidas en tudestg ni buc.

⁵⁾ *Pater Pl. a Spescha*, Sein Leben und seine Schriften, S. 15.

⁶⁾ La fuorma veglia per Lumbrein ei «Lumbrins», sco tier Russein «Russins» (archiv de Trun, document de 1461). Il tudestg numna «quels de Lumbrein» «die Lumbrainer» e suenter la fuorma veglia «Lumbrins» «die Lumbrinser». Curdond igl «n», resta «Lumbriser» sco la famiglia ei els cudischs de baselgia a Trun, Sumvitg e tenor indicaziun digl aultrev. signur M. Derungs, plevon

che percuora perpendicularme in funs verd, pli tard cun in pèsch senudont per quel si. — En sia posiziun suverana ein ils Lumbrins carteivel vegni supprimi dals de Belmont ed ein beinbaur, daventai ministerials episcopals, sut uestg Johannes d' Ehingen e Hartmann a Sagogn ed en Lumnezia, nua che la famiglia ha sil pli tard el XIV tschentaner provediu stabel quei uffeci.

Rugo de villa de Lumarine ei gia numnaus en igl urbari imperial dil IX tschentaner.⁷⁾ 1235 entochen 1247 ei *Cundrau de Lumerins* staus avat della claustra de Mustér, il qual ei da papa Gregori IX 1237 cun sia gliend claustrala vegnius prius sut speciala protecziun e che ha 1240 fundau ella catedrala de Cuera in altar en honor de s. Placi e s. Sigisbert per satisfacziun de sia nunlubida arrestaziun d' in um, che haveva priu la fuigia en quei asil de libertad.⁸⁾ — Havend igl uestg de Cuera denter 1331 e 1333 cumprau ils castials de Giuvaulta e Rietberg cun ils dretgs de segneradi leutier dal de Landenberg, han ils cavaliers de Lumbrins sco successurs els dretgs de lur aug Hans de

a Pleiv, era en Lumnezia entochen el novissim temps adina registrada. Ton en Lumnezia sco a Trun vegnan las medemas persunas els documents dil XVI tschentaner baur screttas Lumbrins e baur Lumbriser. Alla biala entschatta anfla ins savens la fuorma «Lumarins» e «Lumerins». Igl «o» en quei num, enstagl «u» ei novissims e gest aschi incorrects, sco de vuler scriver Lombrein per Lumbrein.

⁷⁾ *Mohr*, Cod. dipl. I No. 193, pag. 296

⁸⁾ *Mohr*, Cod. dipl. I No. 214, pag. 325. *Mohr*, Reg. v. Disentis, No. 51.

Rietberg p. m. fatg valer lur pretensiuns vidlunder, ein penetrai en Giuvaulta, mo vegni renvial cun lur pretensiuns e pér uestg Gion ha renconuschiu ed indemnisau quellas cun 250 renschs e tschentau sco pègn per quella summa sias entradas en Schons.⁹⁾ — Da vart seniastra avon la catedrala de Cuera, el santeri dils vasals, possedevan ils de Lumbrins ina fossa sper quella dils signurs de Strassberg.¹⁰⁾

Hans de Lumbrins il vegl ei semussaus sco um cun quitau pil salit dellas olmas cun fundar 1384 per el, ses perdavons e ses descendents in anniversari de sis messas, che stuevan vegnir detgas da 6 spirituals il di de s. Catrina ella catedrala de Cuera¹¹⁾. El ei staus 1384 e 1385 ministerial (ugau) dils signurs de Sax-Mesauc en Lumnezia ed ha entras sia fundaziun imitau igl exempel dil cont Heinric, che haveva en la medema maniera 1210 fatg ina tala fundaziun en la claustra de Churwalden¹²⁾. Hans il vegl ei morts 1387 ed ei vegnius satraus a Cuera en la fossa dils vasals sper Ulrich de Strassberg¹³⁾. Siu fegl Heinric ha acquistau igl onn 1429 entras cumpra dals signurs de Werdenberg-Sargans il segneradi de Löwenberg a Schluein,

⁹⁾ *Mohr*, Cod. dipl. III, No. 19, pag. 34 e Cod. dipl. IV, No. 81.

¹⁰⁾ v. *Juvalt*, *Necrologium Curiense*, vide 30 Jan. p. 11.

¹¹⁾ *Mohr*, Cod. dipl. IV No. 79.

¹²⁾ *Schedler Robert*, die Freiherren von Sax zu Hohensaz, *Neujahrsblätter des Histor. Vereins St. Gallens*, Jahrg. 1919.

¹³⁾ v. *Juvalt*, *Necrologium Curiense*, pag. 11.

ch'ei restaus en possess de quella famiglia entochen viers la fin de quei tschentaner¹⁴).

Hans de Lumbrins II, in auter feagl de Hans il vegl, ei il gia menzionau *emprem landrechter* della Ligia grischa. El ei staus ministerial dils conts de Sax-Mesauc pella Lumnezia 1388, 1391 e 1400 ed igl ei buca de smarvegliar, sche siu signur, cont Hans de Sax-Mesauc, ha 1424 en sia proposiziun per landrechter clamau el tier tal uffeci. Fuva quel gie daditg semanifestaus sco versau derschader! Fuva el ils 15 de schaner 1395 aschizun staus honoraus cul presidi della dertgira palaziala (Pfalzgericht) dils compogns ded armas (Wappengenossen) a Cuera ella impurtonta dispeta denter uestg Hartmann ed il ministerial Ulrich de Matsch il vegl, partenent depossessar quel de siu uffeci de ministerial¹⁵). El ha cun auters sigillau ils 27 d' uost 1400 il contract de pasch denter il barun Ulrich

¹⁴) v. *Juvalt*, Forschungen, pag. 215.

¹⁵) *Mohr*, cod. dipl. IV, pag. 190. Original cul sigil de Hans de Lumbrins vidlunder egl archiv episcopal a Cuera. Ord tal mo il suandont passus: «Diz sind die Gotzhus-
«man die öch alle Wappengenos sind und die das recht
«versprochen und ertailt hand uff ir aid als vorgeschri-
«ben ist, des ersten Der Edel fryg Albrecht von Sacx
«von Mosagx, Rudolf von Blumental, genannt Vetten,
«Gaudentz von Plantayr, peter von Unterwegen, Gudentz
«von Marmels, Egloff und Fridrich von Jufalt gebrüder,
«Hainrich von Sygberg, Burkhart von Schauenstein; ha^{us},
«Gottfrid und herman von Schauenstein gebrüder ge-
«nannt von Ernfels, Marti von Lumarins, Hartwig von
«Ueberkastel, Johann Brogg genannt Sprintz, Cristoffel
«von Hertnegg, Hans ven Unterwegen, Ott von Kastel-
«berg, rudolf von Valendaus, Ulrich Retschi.»

de Razen ed igl uestg Hartmann de Cuera¹⁶⁾ e 1401 sper il barun Ulrich de Razen e ses fegls Hans, Heinrich ed Ulrich ed il cont Albrecht de Sax-Mesauc il document de deliberaziun della claustra de Mustér dalla ugadia dils conts de Werdenberg-Heiligenberg, sco vendiders de quella agl avat, convent ed al cumin de Mustér¹⁷⁾. Sentelli ch' el, sco ministerial dils conts de Sax-Mesauc ei miez mars 1424 era staus presents sut igl ischi a Trun per engirar solemnamein la costituziun della Ligia grischa. Numna gie la Brev della Ligia en tiarza lingua sco participonts: cont Hans de Sax-Monsax cun tuts ses cumins e territoris a Glion en la Foppa, en Lumnezia, a Val, Castrisch, Flem, ils *ministerials* e nobels etc. Donn ch' igl ei da nossa savida buca pli bia enconuschent ord igl operar en uffeci de quest emprem landrechter.

Benedetg de Lumerins ei 1451 daventaus il secund landrechter ord la famiglia de quei num, el medem onn ha el era funzionau sco ministerial dils signurs de Sax en Lumnezia. El vegn pell' emprema gada numnaus en in document dils 21 de october 1423, dal qual resulta ch' igl uestg Johann de Cuera dat ad el duas cuorts a Sagogn sco feudum.¹⁸⁾ Sesanflond el cun aunc in Heinric de Lumbrins en possess dil segneradi de Löwenberg, il

¹⁶⁾ *Mohr*, Cod. dipl. IV, Nr. 264, pag. 361 e sq.

¹⁷⁾ *Mohr*, Reg. v. Disentis; *Decurtins*, Chronik des Abtes Bundi, Bl. XII.

¹⁸⁾ Regestas digl archiv episcopal a Cuera.

qual Heinric il vegl, frar de landrechter Hans, aveva, sco gia relatau, cumprau 1429 dals signurs de Werdenberg-Sargans, astgass el esser staus il fegl dil cumprader. Il segneradi de Löwenberg, che ha compegliau la suletta vischnaunca de Schluein, era 1424 buca entaus ella Ligia grischa, la quala circumstanzia lai concluder sin l'adversitad dils signurs de Werdenberg-Sargans encunter la Ligia. Quei sto denton esser daventau cuort suenter l'acquisiziun de quei segneradi entras ils Lumbrins, pertgei vid la ligia dils 5 de matg de 1440 denter la Ligia grischa cul marcau de Cuera ed ils V Vitgs comparan era Benedetg e Heinric de Lumbrins sco participai e sigilleschan quella brev cun lur sigil.¹⁹⁾ Che Benedetg de Lumbrins seigi 1451 staus landrechter, resultescha ord la brev della ligia, projectada ils 5 de matg de quei onn denter la Ligia grischa e l'Engiadina aulta e bassa. El ei numnaus alla testa de tala brev sco cau (hoptman) della cumina ligia ella part sura.²⁰⁾ Il tetel «hoptman» significhescha cheu negin auter uffeci, che quel de landrechter.²¹⁾ Benedetg de Lumbrins sigillescha aunc 1469 la brev della vendita dell'alp Pedenal als vischins de Semione en val Blengias, Tessin (Schimione im Thal Bleing).²²⁾

¹⁹⁾ *Dr. Constanz Jecklin*, Urkunden zur Verfassungsgeschichte Graubündens, 1. Heft, No. 24.

²⁰⁾ l. c. No. 26.

²¹⁾ *Wagner-Salis*, Rechtsquellen des Grauen Bundes, pag. 14, remarca 3.

²²⁾ Pergameina originala egl archiv della vischnaunca de Cumbel.

Benedetg de Lumbrins ei evidentamein staus il frar de Magdalena Fontana n. de Lumbrins, muma dil capomenader e herox ella battaglia de Tgavalaina Benedetg Fontana (Calvenfestschrift, p. 23), il qual vegn haver obteniu il num de batten suenter quest siu aug, essend il num Benedetg en la famiglia Fontana per aschiglioc jasters.²³⁾

Wilhelm de Lumerins ei documentaus sco landrechter digl onn 1483.²⁴⁾ Igl onn 1472, el qual el ei era staus ministerial dils signurs de Sax en Lumnezia, ha el funzionau sco perdetga cun sigil tier la vendita dil segneradi dil Munt s. Gieri da cont Nicolaus de Zollern alla claustra de Mustér.²⁵⁾ El attesta cun siu sigil d'haver retschiert ils 30 de matg 1492 da uestg Heinric de Cuera ils medems beins sco feudum, ils quals el haveva vidavon obteniu ord mauns d'uestg Ortlieb de Brandis.²⁶⁾

Hans de Lumbrins il giuven, documentaus expressivamein sco fegl de landrechter Benedetg, vegn 1504 numnaus «vegl landrechter».²⁷⁾ El ei staus il davos landrechter de sia famiglia ord la *lingia restada en Lumnezia*. Schegie buca enconuschent pli bia ord siu operar en quei uffeci, sclarescha siu

²³⁾ Confirmau da *Dr. Constanz Jecklin*, redactur digl artechel Fontana pil Lexicon historic biografic svizzer.

²⁴⁾ *Kind*, Churer Urkunden, Histor. Jahrg. 1880. Urkunde vom 1. Juni 1483 im archiv Trins.

²⁵⁾ *Dr. Decurtins*, Die Kloster-Chronik des Abtes Bundi, Bl. XVI.

²⁶⁾ Urkundenreg. des bischöfl. Archivs Chur.

²⁷⁾ Wagner-Salis, Rechtsquellen des Grauen Bundes, S. 158, Urkunde betr. die Freien von Laax.

num ton pli fetg en outra maniera. Igl onn 1483 ha la famiglia de Sax Mesauc cediù ils dretgs signurils, ch'ella haveva da questa vart dils cuolms ord mauns dils Belmonts, agl uestg de Cuera e da quei mument naven daventa il ministerial della Lumnezia in official episcopal. Sco tal ha Hans il giuven funzionau 1493, 1497, 1505, 1507 e 1527. Igl onn 1498 ha el cun aunc auters siat Sursilvans empermess ses survetschs per temps nundeterminau ad imperatur Maximilian I encunter ina annuala paga de 32 renschs, resalvont sch' ei mass encunter las 3 ligias ed ils alliai cun quellas.²⁸⁾ Quei ha aschia buca saviu impedir, che quest Hans de Lumbrins, il giuven, ha 1499 sper W. Rink, sco menader della colonna tarmessa sul cuolm Schlingia el dies agl inimitg austriac, saviu batter encunter las truppas de Maximilian I ed ei sper siu cuserin Benedetg Fontana daventaus il temerari herox ella battaglia de Tgavalaina. El ei silsunter onns ora aunc staus activs en de tuttas sorts uffecis e fatschentas della tiara ed ei 1513 staus il secund commissari dellas 3 Ligias en Valtellina.²⁹⁾ Siu fegl Albin funzionescha 1507 sco ugau pervenda a Lumbrein³⁰⁾, ed ei 1519 medemamein commissari

28) Bibliothek des Liter. Vereins in Stuttgart, Urk., Briefe und Aktenstücke zur Geschichte Maximilians I und seiner Zeit, X. S. 202.

29) Regestas dils archivs communal de Lumnezia. *Jeklin Fritz*, Die Amtsleute in den Bündn. Unterthanenlanden, S. 4.

30) Pergameina originala egl archiv de Lumbrein.

en Valtellina e daventa, sco tier negin auter avon e suenter el ord Surselva stau il cass, 1521 ministerial episcopal en Surses, il qual uffeci Benedetg Fontana, cuserin de siu bab, haveva administrau.³¹⁾ Cun el svaneschan ils Lumbrins en Lumnezia giud l' arena della politica.

* * *

La lingia *Lumbrins a Trun* ha dau alla Ligia grischia treis landrechtlers. — D' in document de 1461 en igl archiv de Trun sclarescha per l' emprima gada, ch' in representant de quella famiglia seigi ella persuna de giuncher *Gudegn de Lumbrins* secasaus en quella vischnaunca, senza dubi a Trun-Zignau, nua ch' ils Lumbrins de Trun ein silsuenter adina stai habitonts, ed ein quei en lur pluralitad aunc oz. Giuncher Gudegn ei, sco tuttas enzennas e mussaments indicheschan, staus il feagl de Heinz (Heinric) de Lumbrins, feagl de Burkhard p. m., burgheis de Glion, il qual ei en igl archiv de leu en ina pergameina de 1410 documentaus sco mariu ded Ursula Passella, feglia legitima de Wetzel Passell. Quest Wetzel Passell ord la famiglia ministeriala *Phiesel* della claustra de Mustér, cul casti dil medem num a Zignau, ei veramein staus sesents en quei liug.³²⁾ Numnada Ursula de Lumbrins n. Passell contrahescha sut assistenza de ses ugaus,

31) *Dr. A. Grisch*, In cuort viadi tras Surses e sia historia, Pelegrin, annada X, pag. 108.

32) *Wartmann*, Rhät. Urk. No 42 d. d. 16. Dec. 1357: Zeuge «Wetzel Passell zu Ringgenberg gusessen».

giuncher Rudolf de Castrisch 1413 e Heinz Müller de Glion 1424³³), fuva pia lu gia vieua ed ei sco tala cun siu fegl apparentamein returnada en siu liug d' origin Trun, el qual compara en cuort pella emprema gada documentaus in representant dils Lumbrins. Gudegn de Lumbrins era 1461 aunc buca vischin della Cadi, vegnend el en il citau document de quei onn dagl avat sper quels, che han dretgs en las alps de Nadels, sclaus d' haver part vid l' alp Russein, che vegn leu concedida sco feudum als vischins della Cadi a Trun (den Gotteshauleuten zu Truns). Arrivond ses affons prest suenter tier honors ed uffecis ella Cadi, constat ei, ch' els fuvan lura daventai burgheis, pertgei tschell' uisa havessen els quels buca pudiu contonscher. Dals quater fegls de giuncher Gudegn: Hug, Badrutt, Ragett e Claus ei igl emprem:

Hug de Lumbrins igl onn 1495 staus elegius sco landrechter. El presidiescha sco tal il mars 1496 la dertgira dils XV en ina dispeta denter las vischnaucas de Morissen e Luven, concernent dretgs de transit pretendi da quels de Luven tras la pastira de Morissen si tier lur alp.³⁴) Gia 1492 compara Pannermeister Junker Hug de Lumbrins sco commember d' ina dertgira compromissoriala per decider ina questiun denter las vischnaucas de Trin e Tumein, concernent la fixaziun dils confins dellas

33, Archiv de Glion, pergameinas No 16 e 17.

34) Pergameina originala en igl archiv de Morissen.

pastiras de casa.³⁵⁾ El ei staus igl emprem «Pan-nermeister» della Cadi ch' ei documentaus ed ha, sco ei para, era suenter esser staus landrechter, purtau quest siu anteriur tetel. Ton el sco ils auters commembers della famiglia de siu num a Trun ein stai meriteivels benefactors de caussas pias. Quella famiglia ei perquei rubricada alla testa d' in rodel de 1577 de tals benefactors, il qual haveva a sias uras de vegnir prelegius sin scantschala scadin venderdis de quater tempras.³⁶⁾ En tal ein ils benefactors enumerai en parentelas e quel secloma en sia entschatta sco suonda:

Ein gedenk Zedel aller deren die Ir spendt, gült und rent an ein pfrund und Kilchen und spendt geben handt, und soll all fronfasten verkündt werden an der Cantzel, namlich am frytag. Geschrieben im Jar (15)77 an Sant luzyen Tag.

Item Jungcker Gudieing da lumbrein³⁷⁾ uxore Donna Anna.

Item Hügli barmeister uxore.

Item Mastral padrut uxore.

Item ser Raget da lumbrein uxore, filia Anna, zipert Cariget;

Item ser Klaus da lumbrein uxore Jakna. filii: Mastral. *Kurau* uxore barbla cum filiis saltèr Cunrau, cristina;

mastral Gudieing uxore affra.

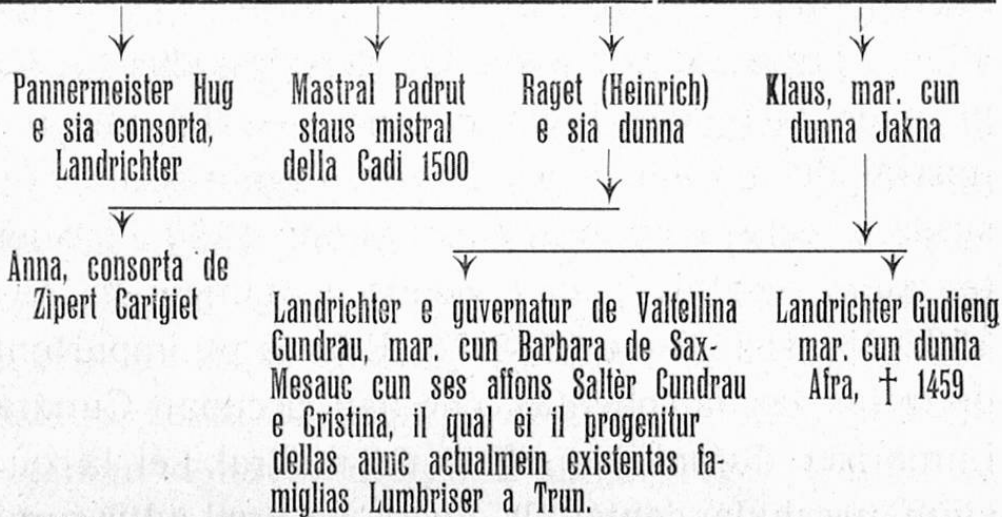
³⁵⁾ Pergameina originala en igl archiv de Tumein.

³⁶⁾ Original en igl archiv communal de Trun.

³⁷⁾ La fuorma «de Lumbrein» per quei num sesanfla a Trun mo en quei document.

Da quei rodel resultescha sco stemma de famiglia, en concordanza era cun auters documents en igl archiv de Trun:

Jungker Gudieing d. Lumbrins, n. entuorn 1410, maridaus c. Donna Anna

Ils dus frars Cundrau e Gudegn de Lumbrins (omisdus comparan documentai baul sut il num de Lumbrins, baul sut Lumbriser) ein stai ils dus davos landrechters della famiglia de lur num. Els ein vivi ed han operau en in temps dils pli gronds moviments religius e politics de nossa tiara. Ton l'impurtonza dellas missiuns e fatschentas, ch' ein vegnidas surdadas els mauns de quels dus personals, sco era las resultontas sligiazions de quellas, giustificheschan la conclusiun, ch' omisdus havevan gudiu ina aschi perfetga cultivaziun sco da quellas uras stada pusseivla.

Landrechter Cundrau Lumbriser vegn en il sura publicau rodel de spenda numnaus avon che siu frar Gudegn, ed igl ei perquei de presupponer, ch' el seigi staus il vegl denter quels. Pell' emprema gada compara el en in document de 1517 sco

procuratur de Hans Cunrat en ina dispeta encunter Jan mistral de Trun³⁸⁾ pervia de dretgs de vial tier l' acla Uglieuls. En questa connecziun po vegnir remarcau, ch' omisdus frars comparan aunc savens documentai sco procuraturs en de tuttas sorts questions, purtadas ora avon las dertgiras dils Cumins ni avon tala della Ligia grischa. — Igl uffeci de mistral della Cadi ei a Cundrau Lumbriser vegnius surdaus pella emprema gada igl onn 1520 e silsuent ter aunc repetidamein, enconuschentamein ils onns 1522/23, 1525/26 e 1535/36. Bein la pli impurtonta de tuttas las fatschentas, che han occupau Cundrau Lumbriser durant siu uffeci de mistral, ei la question naschida denter ils libers de Breil ed il cumin della Cadi, ch' ei en emprema istanza stada tractada dalla dertgira dil cumin d' Uors I. F., sco derschader nunpartischont, e dueva vegnir appellada tier la dertgira della Ligia grischa, mo ei lu vegnida confidada a sia persuna sco derschader de compromiss. Ei settractava della damonda, schebein ils libers, sesents a Breil, dueien puder tarmetter derschaders ella dertgira dil cumin della Cadi ni buc. La sentenza pronunziada ils 23 d' avrel 1536 ei buca mo interessanta perquei ch' ella enumerescha tuts ils libers de Breil per num, en tut 109 familias, mobein era en sia sligaziun sezza. Ella ordinescha, che tuttas quellas familias deigien vegnir acceptadas per burgheis della Cadi e regulescha ils

³⁸⁾ Jan Durgiai de Trun ei staus mistral della Cadi 1510/12.

interess economics de quellas visavi ils auters vischins de Breil, perencunter duein talas famiglias sbursar 90 renschs ton al cumin, sco alla vischnaunca de Breil.³⁹⁾ Il secund uffeci, tier il qual Cundrau Lumbriser ei 1522 vegnius clamaus dal cumin, ei staus quel d' in «hofmeister» della claustra de Mustér. Aschia seclamava quei ugau, il qual il cumin della Cadi ha dapi quei onn per in grond spazi de temps dau ad ella, semiglions al «Kastenvogt», ch' il Cussegl pign elegia ozildi. Quei era lu bein in' aulta missiun, mo pauc beinvegnida alla claustra sezza. Denton ha il cumin neu e neu giu l' opiniun d' haver dretgs d' astgar reger empau els fatgs della claustra ed ei en quei grau per temps semishedaus en fatgs ualti interns, gie aschizun en l' elecziun digl avat, e quei malgrad la concernenta disposiziun cuntraria, che la brev de 1424 della Ligia grischa cunteneva. Havend il cumin 1401 gidau a deliberar la claustra dalla ugadia dils signurs de Werdenberg-Heiligenberg cun pagar la mesadad della summa accordada per questa deliberaziun de 1000 renschs en aur, secarteva el cun quei de per part esser passaus els dretgs de quels signurs visavi la claustra. Dil reminent ei Cundrau Lumbriser en quest siu uffeci semussaus sco premurau e capavel defensur dils interess della claustra. Perdetga de quei dattan differents documents, els quals el compara sper igl avat ed il

³⁹⁾ Archiv de Breil, docum. Nn. 15. *Tuor P.*, Die Freien von Laax, p. 115 e 159.

convent sco representant de quella. Cur ch' il cumin d' Uors, ils dretgs de segneradi enten il qual la claustra haveva 1472 cumprau dal cont Nicolaus de Zollern e denter ils quals sedumbrava era la competenza digl avat de far ina proposiziun de 3 personals per l' elecziun de mistral, ha 1527, sebasond sils artechels de Glion, ignorau quei dretg entras ina independenta elecziun, ei il hofmeister Cundrau Lumbriser en num della claustra cun tutta energia passaus la via de dretg avon la dertgira dil cumin de Sursaissa, sco nunpartischonta emprema istanza, ei era restaus perseveronts avon la dertgira della Ligia, tier la quala Uors ha appellau, entochen che quei cumin ei lu staus sfurzaus de renconuscher agl avat quest siu dretg. Cun per part sebrattar giu cun siu frar Gudegn ha Cundrau Lumbriser administrau igl uffeci de hofmeister diferents onns, che crodan principalmein sut regiment dils avats Andreas de Falera (1512—1528) e Martin Winkler (1528 - 1536), en il temps, nua che la reformaziun ha pegliau ragisch ed ei serasada en la tiara dellas Ill Ligias. Ha gie avat Martin Winkler sez bandunau la religiun catolica e priu si la reforma! Ils dus frars Lumbriser paran denton d' esser stai dus fervents defensurs della caussa catolica, il qual sclarescha, sco ins vegn a ver, semeglientamein ord la posiziun, ch' il frar Gudegn ha priu en ils 25 de zercladur 1526 a Glion, tier la deliberaziun della secunda brev d' artechels. Entras la reformaziun eran ils confederai svizzers vegni

dividi en duas partidas: ina reformada, consistenta ord Turitg e Berna, ed ina catolica, compegliand ils cantuns Lucerna, Uri, Sviz, Unterwalden e Zug. Gia stevan quellas duas partidas armadas e pinadas per sponder saung a Kappel ina encunter l' altra, ch' igl aunghel della pasch ha pudiu impedir quei per quella gada. Ils 25 de zercladur 1529 ei a Kappel vegniu contrahau l' emprema pasch nazionala (erster Landfrieden), la quala ei vegnida intermediada da delegai dellas suandontas tiaras e marcaus: Glaruna, Friburg, Solothurn, Schaffusa, Appenzell, las III Ligias grischunas, Rotweil, Sargans e Strassburg. Alla testa dils delegai ord las III Ligias (ord la Ligia grischa 6, ord la Ligia della casa de Diu 4 ed ord la Ligia dellas X dertgiras 2) compara mistral Cundrau de Lumbris.⁴⁰⁾

Tier igl uffeci de landrechter ei Cundrau de Lumbrins staus clamaus mo ina gada, igl onn 1534. Apparentamein ha siu uffeci de «hofmeister» pella claustra de Mustér impediù el de saver vegnir elegius ulteriuramein leutier. Ton pli savens ha siu frar Gudegn pudiu contonscher quella dignitad! Tonaton sclarescha siu operar sco landrechter mo quei onn ord differentas fatschentas documentadas, dellas qualas seigien cheu menzionadas mo duas. Ils 28 d' avrel de quei onn decida el alla testa della dertgira della Ligia ina dispeta denter igl uestg de Cuera encunter Lienhart Patt e Caspar de Berenburg sco ugaus dil hof Bergun ad Andeer, concer-

⁴⁰⁾ *Eidgen. Abschiede* IV. 1. b. 1478.

nent rentas e tscheins pretendi dagl uestg, cun ren-
 conuscher, ch' in tscheins de feudum renti vid quei
 hof. Sco procuratur han funzionau giuncher Ja-
 cob de Reitnau e pils de Bergugn mistral Gudegn
 de Lumbrins de Zignau.⁴¹⁾ Ils dus de matg sissu
 empeila el la medema dertgira en la questiu den-
 ter il marcau de Glion ed il cumin della Foppa,
 concernent la competenza pretendida dal marcau
 de puder truar sur contravenziuns en fatgs de peisa
 e mesira, la quala vegn renconuschida. En questa
 dispeta ei era vegniu relevau ils dretgs garanti al
 marcau de Glion en la Brev della Ligia.⁴²⁾ — Dals
 uffecis de Valtellina ha Cundrau de Lumbrins 1523
 occupau la podestaria de Morbegno ed ei 1537 staus
 igl empren guvernatur (Landeshauptmann), il qual
 ei dapi la conquista de quella tiara entras las III
 Liglias (1512) vegnius numnaus ord la Cadi,⁴³⁾ car-
 teivel aunc dal temps, cur che quellas numnavan
 mo il guvernatur, surschond a quel la nomina dils
 ulteriurs officials.⁴⁴⁾ Schegie buca enconuschent pli
 bia ord sia carriera sco official de Valtellina, astga
 esser negin dubi; ch' el hagi era en tals uffecis giu-
 stificau la confidonza tschentada sin el. Cundrau
 de Lumbrins ei staus maridaus cun Barbara Cecilia

⁴¹⁾ Archiv Andeer, doc. No. 4.

⁴²⁾ Original egl archiv de Glion No. 112. Wagner-Salis, pag. 174.

⁴³⁾ *Fritz Jecklin*, Die Amtsleute in den Bündner. Unterlananenlanden, pag. 4.

⁴⁴⁾ *Dr. F. Jecklin*, Bündnerisches Monatsblatt, Jahrg. 1926, No. 12, pag. 354.

de Sax-Mesauc e steva aschia en parentela cun ina famiglia dil meglier num ella tiara dellas Ill Ligias.⁴⁵⁾

Gudegn de Lumbrins ha dapi 1537 entochen 1549 figurau cun success denter ils treis personals, ils quals igl avat de Mustér ha duront quels onns a siu tur, trienni per trienni, presentau alla dieta de s. Gieri per l'elecziun de landrechter. El ei directamein suenter siu frar Cundrau (1534), mingamai cur ch' il cau dil segneradi della Cadi steva en roda cun sia proposiziun, tschun gadas l'ina suenter l'otra, staus tschernius sco landrechter, pia ils onns 1537, 1540, 1543, 1546 e 1549. La scola pratica per quei uffeci haveva el gudiu entras haver funzionau ina partida onns sco mistral della Cadi, il qual era d'uffeci anora igl emprem delegau dil cumin tier la dieta della Ligia e tier tala dellas Ill Ligias. Tier quella honor eis el denter auter staus clamaus igl onn 1516, 1522 e dapi 1526 quasi nuninterruttamein entochen 1532. Ton en quei uffeci, sco era en tal d'in «hofmeister» della claustra de Mustér eis el sescumiaus cun siu frar Cundrau. Bein impurtonts evenements han compignau Gudegn Lumbriser tras ses uffecis e sia veta. Igl uffeci de «hofmeister» ha el denter autras gadas era administrau 1526 ed ei staus presents a Glion ils 25 de zercladur tiella prelecziun della secunda brev d'artechels, eregida dalla dieta dellas Ill Ligias, che disponeva gia en siu emprem arte-

⁴⁵⁾ *Dr. Theodor v. Liebenau*, Die Herren v. Sax zu Misox, cun stemma de famiglia aggiuntau.

chel, che negina persuna spirituala possi tschentar in official secular.⁴⁶⁾ Udend il tenor de quel, ha Gudegn Lumbriser per el ed en num digl avat motivau sia protesta encunter e bandunau la sala⁴⁷⁾. Quei para, sco resultescha ord igl appendix scaffius tier tala brev, de buca esser daventau senza success. Quei appendix secloma en siu artechel treis: «Terzio seigi resalvau, che sche nos fideivels e cars confederai de Mustér posedessien avon quests artechels cun lur signur entginas convenziuns ni s'entelgessien cun quel silsuenter, sche quei lein nus tolerar.» Dacheu deriva ei, ch' igl avat de Mustér ei, aschiditg sco la veglia Ligia grischa ha cuzzau (entochen 1798), mai staus impediud de far sia propoziziun pella elecziun de landrechter. — Aunc restan de relevar in pèr evenements ord la veta de Gudegn Lumbriser duront siu uffeci sco mistral della Cadi!

Il mistral en uffeci era da lezzas uras buca mo il cau politic dil cumin, el tuva era il menader della truppa de quel en cass d'uiarra. Quella missiun ha era tuccau a Mistral Gudegn igl onn 1531, el qual el ha stuiu menar ils umens della Cadi en la secunda uiara dellas III Ligias encunter il castellan Gion Giachen de Medici, en la aschinunada secunda uiara de Muosch⁴⁸⁾. Tgi che s'interessescha pli lunsch per quellas campagnas vegli

⁴⁶⁾ Pareglia la dispeta dil cumin d' Uors sin pag. 24 cheusura

⁴⁷⁾ *Mohr*, Reg. von Disentis, num. 280.

⁴⁸⁾ *Mohr*, Reg. von Disentis, num. 288.

consultar ils cudischs dell' historia grischuna, sco era la pli veglia canzun romontscha de Gion de Travers sur l' uiara de Muosch. En questa connecziun seigi mo allegau enzatgei ord l' organisaziun della Cadi concernent il til ell' uiara: Il mistral en uffeci ei il suprastont dil cussegl d' uiara. Tier campagnas d' uiara meina el la truppa. Ordavon marscha il currier (Läufer), a quel suondan ils tamburs, lu il mistral cul cussegl ed enamiez ei il «bannerherr» postaus. Scadina dellas quater cuorts dil cumin metta il medem diember truppa. Ils de Medel e Breil van ordavon, a quels suondan ils de Trun e Sumvitg, lu quels de Tujetsch ed a la fin quels de Mustér⁴⁹⁾.

Ina respectabla missiun ei gia igl onn subsequent stada accordada al menader dils umens della Cadi en l' uiara de Muosch. Landrechter Wolf de Capaul de Flem, dil qual ton la mumma sco la tatta ein tenor sia atgna indicaziun stadas ord la famiglia de Lumbrins, scriva en sia cronica tudestga leusura: «Item in dem jar 1532 sind ussegsin gen glarys Wolf von Capaul und aman Gaudens von Truns von wegen des oberen grawen pundts und den eyd zernüwern und die Knecht sind gsin stofel von Capaul syns enys Knecht und matties landwaibel des aman gaudens Knecht».⁵⁰⁾

⁴⁹⁾ *Pateŕ Pl. a Spescha*, Sein Leben und seine Schriften S. 148 und 151.

⁵⁰⁾ Citada cronica, publicada en il «Bündnerisches Monatsblatt», annada 1920, pag. 135.

Enconuschentamein steva la Ligia grischa da vegl enneu en allianza perpetna cun la tiara de Glaruna, la quala stueva da temps en temps vegnir renovada, seigi che la delegaziun de Glaruna vegnevi enneu ni che tala della Ligia grischa mavi envi. Gronda peisa han las parts adina mess sin l'existenza de quella, aschia ch' ils artechels della Ligia grischa cuntenevan leusura la suandorta stipulaziun: «La Ligia cun Glaruna dei stateivlameing vegnir salvada e vegnir viviu leusunter. a schegie las ordinatiuns da cuminas 3 Ligias pudessan en qual caussa esser encunter, scha doveien nus auncalura nus flissigiar da bein nus deportar cun els da Glaruna suenter deg della Ligia».

Senza dubi ei quella allianza stada encuretga da part della tiara de Glaruna, ils habitonts della quala stuevan per lur marcanzias de biestga haver liber transit tras la Val renana, sur ils cuolms Pigniu e Lucmagn⁵¹).

La viseta, ch' ei igl onn 1533 succedida ord la tiara de s. Fridolin al liug central della Ligia grischa, sto bein vegnir considerata sco ina recompensa per l'allianza renovada igl onn avon e certamein vegnan era ils dus numnai delegai de Trun e Flem esser stai presents a quella. Il medem cronist menzionescha: «Item die von glarys synd gen jnlantz komen an Sant margreta tag 300 man an die

⁵¹) Ils davos transports de marcanzias per quella via ein succedi 1895, 1896 e 1898 tras ils marcadonts Casper Marti, Werner Elmer e Rudolf Rhyner, ils dus davos de Dialma. Communicaziun d' archivar F. Frey a Glaruna.

Kilby und ist ein hupsch schimpff gsin da man zelt hat 1533 jar.»⁵²⁾

Numerus documents en ils archivs dellas differentas vischnauncas della Ligia grischa dattan perdetga dellas biaras fatschentas, che han occupau la dertgira della Ligia grischa durant ils 5 onns d'uffeci de landrechter Gudegn Lumbriser. Pli interessantas fussen las fatschentas concernent ils fatgs politics, socials e religius, ch' ein en quei burasclus temps buca stadas meins numerusas! Deplorablamein mauncan denton tuts protocols de quei temps ton sur las dietas della Ligia grischa, sco era sur talas dellas III Ligias, las qualas vegnevan presidiadas dal landrechter, cur ch' ellas vegnevan mintgamai tenidas a Glion. Ina fatschenta, tractada a Glion 1459, il davos onn che Gudegn Lumbriser ha occupau igl uffeci de landrechter, ei sclarida empau e seigi cheu aunc menzionada.

Treis onns suenter la mort dil retg de Frontscha, Francestg I † 1547, pia cun igl onn 1550 curdava il contract d'engaschament de truppa, il qual quel haveva serrau cun ils confederai svizzers (excepiu Turitg) e las III Ligias grischunas 1521. Siu successur Heinric ils II ha senza retard fatg ils pass per effectuar ina nova capitulaziun ed haveva per captivar la buna voluntad dils confe-

⁵²⁾ «Ist ein hupsch *schimpff* gsin» vul dir, ch' ei hagi regiu ina biala cordialitad, e buca, ch' ei hagi sco pli baul dis de fiasta daventau bein enqual gada, finiu cun ina biala scadenada (Schweizerisches Idiotikon, tom VIII, pag. 785).

derai svizzers e dellas III Ligias perfin priu quels sco padrin de sia feglia giuvna Claudia. Fertion che la projectada allianza ei dalla dieta dils 8 cantuns confederai vegnida acceptada a Solothurn ils 7 de zercladur 1549, eran las III Ligias aunc buca sedecidas leutier. Ei regeva tiella partida antifranzosa vehementa opposiziun encunter quella. La medema opposiziun ei era semussada tier la dieta dellas III Ligias convocada per quei intent sils 20 de fenadur a Glion. Tier quella ei igl ambassadur franzos en la tiara dellas III Ligias Castioni, il qual residava a Haldenstein, compariu personalmein ed a sias stentas e breigias ei d'attribuir, che la dieta ha, malgrad la vehementa opposiziun, acceptau la allianza cun pluralitad e ch' ils 3 caus dellas Ligias ein vegni delegai a Baden culla commissiun de sigillar quella⁵³). Mo sur tal contract para tuttina d' haver regiu ina steila sfortunada. Returnond ils 3 caus dellas Ligias da Baden encunter casa, ein els sil Lag sura de Turitg vegni surpri d' in stemprau, pitend naufragi, el qual landrechter Gudegn Lumbriser ha piars la veta, fertion ch' ils caus dellas duas autras Ligias «Bürgermeister» Heim e «Bundeslandammann» Gion Guler, catschai dallas undas encunter ils peis della punt liunga de Rapperswil, han pudiu sesalvar vid quels⁵⁴). Cun vusch meus legreibla che tier sia davosa elecziun de

⁵³) Eidg. Abschiede 4, I. c. S. 124 und 125.

⁵⁴) *Conradin v. Mohr*: Ulrich Campell, zwei Bücher rät. Geschichte, II S. 394. *Dr. Constanz Jecklin*, Der französische Gesandte Castion, im Bündn. Monatsblatt 1924.

landrechter della Ligia grischa sin la dieta de s. Gieri ha quella gada il zenn grond della tuor-baselgia de s. Martin a Trun seschau udir per landrechter Gudegn. A Zignau en sia casa, tschentada sin la miraglia dil casti de Phiesel, secontristava la consorta, nunspetgadamein daventada vieua, dunna misterlessa Afra, sper ella la vischnaunca de Trun e l'entira Ligia grischa per siu cau morts en ufeci, che dumbra sper siu frar landrechter Condrau da tut temps tiels gronds umens, che quella republica ha enzacu possediù.

Aunc in evenement de buca pintga muntada che stat en connecziun cun la delegaziun dils caus dellas III Ligias a Baden, duei cheu buca restar nunmenzionaus. — Pervia de sia grondezia predominonta e della perfecziun de sias instituziuns gudeva la Ligia grischa tier las duas autras ligias stema e reputaziun e pretendeva denter quellas il dretg de prioritad ed igl emprem plaid en tuttas afferas communablas, civilas e militaras, en temps de pasch e d'uiara. A Baden fuva per schabetg denton succediù il cass, ch' il cau della Ligia della Casa de Diu haveva pudiu sigillar il contract d'alianza cun il retg Heinric II avon ch' il cau della Ligia grischa. Quei ha la Ligia grischa buca tole-
rau ed instradau in process encunter la Ligia della Casa de Diu pervia dil rang de prioritad, il qual ei ils 16/23 de fevrer 1550 vegnius decidiù a Tavau dals derschaders della Ligia dellas X dertgiras,

sco nunpartischont tierz derschader, per caussa principala en favur de part plonschenta. — Ord spira calculaziun scadin cass haveva la Ligia della Casa - de Diu el medem temps ed avon il medem derschader en in special process parallel pretendiu, che la Ligia grischa vegni constrenschida d'extra-der a lezza las vischnaucas de Schons, Tusaun e Cazas cun Tartar e Masein, de Tschappina e Muntogna e dils Libers sur igl uaul, mo ei era en quel vegnida renviada cun siu petitum. Fuss quel staus contonschius e la Ligia grischa aschia vegnida decimada en sia extensium territoriala, sche havess quella segiramein stuiu unfriur siu rang de prioritad⁵⁵⁾. — En l'emprema dispeta, leventada dad ella, fuva la Ligia grischa representada da Pieder Berchter, landrechter en uffeci, elegius sco tal suentar la mort disgraziada de landrechter Gudegn Lumbriser pil rest de quei onn d'uffeci⁵⁶⁾.

* * *

Entuorn 1650 ei Martin Mudest Lumbriser se-tratgs daven da Lumbrein e secollocaus a Sumvitg, maridond leu Maria Jacum Tuor. Siu fegl Geli ha 1706 acquistau il dretg de vischin della Cadi⁵⁷⁾. Ord tala lingia a Sumvitg ein sorti dus

⁵⁵⁾ Omisduas sentenzias ein publicadas tier: *Dr. Constanz Jecklin*, Urkunden zur Verfassungsgeschichte Graubündens, pag. 103/107.

⁵⁶⁾ Igl onn d'uffeci dil landrechter curreva daven d'ina radunonza electorala sil tiern de s. Gieri a l'otra.

⁵⁷⁾ Pergameina originala en possess de Dr. C. Hess a Mustér.

podestats de Valtellina, in colonel e treis mistrals della Cadi, mo negins landrechtèrs, e quella vegn perquei cheu buca pli lunsch en consideraziun⁵⁸). Quella lingia ei pli tard sescretta Lombris.

Quest studi dei buca survir auter, che per ina pintga completaziun della historia della Ligia grischia en lungatg romontsch. Essend quella entochen en il novissim temps pauc stada sclarida, resta siu camp de lavur aunc abuldontamein aviarts. — Il register dils landrechtèrs, publicaus en la Scartira festiva della fiasta giubilara de 1924, astgass survir per entruidament e stimulaziun per la continuaziun dil studi sin quel. En quest cass vegness satisfatg agl intent della presenta scrutaziun.

⁵⁸) G. C. Muoth commetta in' errur cun laschar comparer 1424 in Lombriser *de Sumvitg* sut igl ischi a Trun (Poesia publicada en Annalas della Società reto-romantscha XXII avla annada, pag. 145).

